

УДК 351.741:341.45

Князєв С. М. – кандидат юридичних наук, здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>

Судовий контроль за здійсненням негласної діяльності: міжнародний досвід

Метою статті є аналіз іноземного досвіду реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності правоохоронних органів. Відповідно до поставленої мети окреслено такі завдання: схарактеризувати суб'єктів судового контролю під час організації негласної діяльності правоохоронних органів іноземних держав; з'ясувати напрями й особливості реалізації судового контролю за проведенням негласних слідчих дій в іноземних країнах; встановити співвідношення суддівського та інших видів санкціонування негласної діяльності в різних країнах; з огляду на міжнародний досвід, виявити проблеми, які виникли під час запровадження функції судового контролю на стадії досудового слідства в Україні. **Методологія.** Під час дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи. Головним обрано загальний діалектичний метод наукового пізнання, що надає можливість вивчити правові, функціональні, організаційні та процедурні аспекти реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності правоохоронних органів різних країн. Серед спеціальних методів дослідження було застосовано такі: історико-правовий (для з'ясування окремих аспектів становлення й розвитку інституту судового контролю в кримінальному процесі); метод системного аналізу (для дослідження правових норм, що регламентують порядок здійснення судового контролю за негласною діяльністю в кримінальному провадженні); системно-структурний (для встановлення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, формування понятійно-категоріального апарату); порівняльно-правовий (для порівняльного аналізу врегулювання судового контролю за негласною діяльністю правоохоронних органів у законодавстві різних країн). **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичного розуміння змісту реалізації судового контролю за проведенням негласної діяльності на стадії досудового розслідування, а також здійсненні системного аналізу сучасних світових моделей такого контролю для оптимізації зазначеного напрямку судової діяльності у вітчизняній кримінальній юстиції. **Висновки.** У більшості країн одним з ефективних засобів вирішення питання дотримання пропорційності між забезпеченням конституційних прав особи та проведенням негласної слідчої діяльності під час досудового розслідування є функціонування дієвого судового контролю, основним завданням якого є виявлення та попередження незаконних рішень чи реалізації незаконно вмотивованих заходів процесуального примусу, що призводять до порушення основних гарантованих Конституцією прав й свобод людини. Суб'єктом реалізації функції судового контролю за здійсненням негласної діяльності, відповідно до законодавства більшості країн, є слідчий суддя. Завдяки впровадженню в кримінальний процес України дослідженого інституту рівень захисту основних прав і свобод людини та громадянина під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування загалом наближається до міжнародних стандартів. Водночас імплементація зазначених положень супроводжується виникненням низки проблемних аспектів. Отже, підвалини функціонування інституту слідчого судді в Україні потребують подальшого реформування шляхом оптимізації та посилення його дієздатності з огляду на позитивний досвід іноземних країн.

Ключові слова: судовий контроль; міжнародний досвід; слідчий суддя; негласні дії; прокурор; дозвіл.

Вступ

Процеси реформування системи кримінальної юстиції, що тривають у більшості пострадянських країн, означені запровадженням європейських стандартів дотримання прав людини. Водночас ризики недотримання прав учасників кримінального провадження, зокрема під час проведення негласних слідчих дій на стадії досудового розслідування, залишаються доволі високими (Kozachenko, 2018; Uvarov, 2018). Наявність установлених законом механізмів контролю за здійсненням цих дій в умовах одночасного посилення конституційних гарантій прав і свобод особи має важливе значення, стає ефективним інструментом протидії злочинності. Одним з таких механізмів є судовий контроль за проведенням негласної діяльності на стадії досудового слідства, що передбачає втручання у сферу приватного життя особи (Murdoch, 2018).

У контексті вдосконалення реалізації цього виду судової діяльності предметом вивчення науковців є сучасний міжнародний досвід, зокрема колишніх радянських республік. Цей досвід щодо низки актуальних питань дає змогу ефективно й оперативно виконати деякі завдання та розв'язати проблеми, пов'язані із запровадженням у законодавство й правоохоронну практику України апробованих оптимальних рішень, засобів і методів.

Аналіз проблем здійснення судового контролю за проведенням негласних слідчих дій був предметом досліджень учених у галузі кримінального процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності. Аспекти окресленої проблематики вивчали М. В. Багрій, О. М. Бандурка, Р. І. Благута, С. О. Гриненко, О. М. Дроздов, С. В. Єськов, О. І. Козаченко, В. А. Колесник, С. С. Кудінов, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, І. В. Сервецький, Д. Б. Сергєєва, Є. Д. Скулиш, С. Р. Тагієв, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шумило та ін.

Водночас компаративістські елементи в дослідженнях науковців не завжди ґрунтовно висвітлено, тож розроблення окресленої тематики потребує подальшого доопрацювання й поглиблення.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – проаналізувати досвід іноземних країн щодо реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності правоохоронних органів.

Завдання статті:

- визначити основні цілі та схарактеризувати суб'єктів судового контролю під час організації негласної діяльності правоохоронних органів іноземних держав;

- з'ясувати напрями й особливості реалізації судового контролю за здійсненням негласних слідчих дій в іноземних країнах;

- встановити співвідношення суддівського та інших видів санкціонування негласної діяльності в різних країнах;

- у контексті міжнародного досвіду виявити проблеми, які виникли в процесі запровадження функції судового контролю на стадії попереднього розслідування у вітчизняному кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу

Судовий контроль за виконанням негласних слідчих дій має на меті створити додаткові гарантії обґрунтованості рішення, що приймає особа, яка здійснює розслідування. Однак не всі негласні слідчі дії є об'єктом судового контролю. Крім судді, функціями санкціонування таких дій наділено й інших учасників досудового слідства. Залежно від особливостей національного законодавства ці функції виконують прокурори, міністри, спеціально уповноважені посадові особи. У різних державах межі судового контролю та його співвідношення з іншими видами (переважно прокурорським) різняться (Stepanov, 2016). На пострадянському просторі серед держав-реформаторів лідером у зазначеній сфері, безперечно, є Латвійська Республіка. У цій країні всі передбачені кримінальним процесуальним кодексом таємні дії (контроль легальної кореспонденції; контроль засобів зв'язку; контроль даних, що знаходяться в електронній інформаційній системі; контроль вмісту трансльованих даних; аудіо-контроль місця або особи; відеоконтроль місця; спостереження і стеження за особою; спостереження за об'єктом; спеціальний слідчий експеримент; отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, у спеціальний спосіб; контроль злочинної діяльності) проводять лише з дозволу суду (ст. 212 КПК Латвійської Республіки) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2005).

У КПК Литовської Республіки кількість закріплених таємних дій менша (виїмка поштової коре-

спонденції; здійснення контролю інформації, що передається засобами телекомунікаційної мережі, та її зняття; дії посадових осіб досудового слідства без розкриття особи; імітація обставин учинення злочину; приховане спостереження), проте всі вони також потребують суддівського дозволу ("Kryiminalno-protsesualnyi kodeks", 2002).

Стаття 132.2 КПК Республіки Молдови передбачає, що з 15 зафіксованих у Кодексі таємних дій такий дозвіл необхідний для проведення восьми (обстеження житла та/або установка в ньому аудіо-, відео-, фото- й кіноапаратури для ведення спостереження і запису; спостереження за житлом з використанням технічних засобів, що забезпечують запис; прослуховування і запис переговорів, запис зображень; затримання, вивчення, передача, огляд або виїмка поштових відправлень; моніторинг з'єднань, що належать до телеграфних та електронних повідомлень; моніторинг або контроль фінансових операцій і доступ до фінансової інформації; документування за допомогою технічних засобів і методів, а також локалізація або відстеження через глобальну систему позиціонування (GPS) чи за допомогою інших технічних засобів; збір інформації від постачальників послуг електронних комунікацій). Решту сім дій (ідентифікація абонента, власника або користувача системи електронних комунікацій чи точки доступу до інформаційної системи; візуальне спостереження; контроль передачі грошей або інших матеріальних цінностей, отриманих шляхом вимагання; розшукова діяльність під прикриттям; транскордонний нагляд; контрольована поставка; контрольована закупка) санкціонують прокурори ("Ugolovno-processualnyi kodeks", 2003).

В Естонській Республіці 5 із 10 зафіксованих у КПК таємних дій (таємний огляд поштових відправлень; таємний контроль або прослуховування інформації; приховане проникнення до будівлі, приміщення, транспортного засобу, територію з обмеженим доступом; приховане проникнення в комп'ютерну систему; інсценування кримінального правопорушення) проводять з дозволу судді попереднього слідства. Водночас прокурори надають дозвіл на приховане спостереження, прихований збір порівняльних зразків, проведення попередніх оглядів, прихований огляд і заміну речей, а також на використання поліцейського агента ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2003).

У Республіці Казахстані для отримання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів уповноважені органи не звертаються за погодженням до суддів, відповідні постанови ухвалюють прокурори, що, на думку деяких учених, суттєво спрощує процедуру (Sakovskiy, 2018).

У законодавстві європейських країн можливість і необхідність застосування санкціонованих судом негласних слідчих дій зумовлені конкретними складами злочинів. Статті 706⁷³, 706⁷⁴

КПК Франції містять перелік особливо небезпечних злочинів, за якими судова поліція з дозволу суду за зверненням прокурора (ст. 706⁷⁵–706⁷⁹⁻¹) може проводити моніторинг (ст. 706⁸⁰), інфільтрацію (ст. 706⁸¹–706⁸⁷), перехоплення телефонних переговорів, листування за допомогою засобів телекомунікації (ст. 706⁹⁵), відео- або аудіоконтроль переговорів чи інших дій у певному місці (ст. 706⁹⁶), перехоплення даних, що містяться в комп'ютерних системах (ст. 706¹⁰²⁻¹–706¹⁰²⁻⁶).

КПК Федеративної Республіки Німеччини також містить перелік негласних дій поліції, які вона здійснює з дозволу суду за зверненням прокурора в разі вчинення визначених у ст. 98а, 100а, 100с, 110а кодексу тяжких та особливо тяжких злочинів. Такими діями, зокрема, є: накладення арешту і виїмка поштово-телеграфної кореспонденції (ст. 99); контроль телекомунікацій (ст. 100а), аудіовізуальний моніторинг місця (житла) (ст. 100с); встановлення місцезнаходження мобільного радіотерміналу (ст. 100і); використання таємних агентів для розкриття злочинів (ст. 110а), спостереження поліції за особою, транспортним засобом (ст. 163е, 163ф) (ZNaldak, 2014, р. 108, 109).

Слід акцентувати на такому підході європейських країн і використовувати його, зважаючи на те, що чимало вітчизняних науковців як одну з проблем, пов'язаних із запровадженням інституту негласних слідчих дій у досудовому провадженні України, визначають відсутність установлених критеріїв щодо ступеня тяжкості злочинів, під час розслідування яких можливе та доцільне здійснення негласної діяльності.

Різняться також суб'єкти суддівського контролю щодо проведення негласних дій, проте в більшості країн такі повноваження має слідчий суддя. Про введення до складу учасників досудового слідства слідчого судді, крім України, заявили вже шість пострадянських держав: Литовська Республіка, Естонська Республіка, Латвійська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Казахстан і Киргизька Республіка. Крім того, про нього йдеться в проекті КПК Республіки Вірменії. У наукових джерелах появу такого суб'єкта досудового слідства пов'язують із запозиченням позитивного досвіду германської моделі його організації, де аналогічні функції виконує «суддя попереднього розслідування» (суддя-дознавач). Його головне завдання – забезпечити легітимність окремих доказів у справі. Такий суддя наділений широкими повноваженнями, зокрема: вирішує питання про взяття під арешт або тимчасове утримання у психіатричному стаціонарі, тимчасове вилучення водійського посвідчення; санкціонує обшук та виїмку, телефонне прослуховування; виконує функції з протоколювання показань свідків тощо. Органи поліції не можуть безпосередньо звернутися до

такого судді, крім термінових випадків. Поліція повинна спочатку апелювати до відповідного прокурора з проханням про внесення клопотання до суду. Водночас діє правило, згідно з яким суттєве обмеження основних прав може бути застосоване лише судом, хоча в деяких невідкладних випадках таке рішення прокурор може приймати одноособово (Bondiuk, 2017, р. 53).

Аналіз основних засад здійснення досудового провадження у ФРН, зокрема в частині функціонування системи судового контролю, засвідчує, що під час реформування українського кримінального процесуального законодавства за взірцем було взято саме німецьку модель його організації. Слід визнати, що зазначена модель обґрунтовано обрана як зразкова, адже у ФРН система судового контролю є найбільш розгалуженою та деталізованою, порівняно з іншими країнами. У цьому контексті таке орієнтування вітчизняного законодавця є цілком позитивним і схвальним. Інститут судового контролю (слідчого судді) в Німеччині завжди був невід'ємною складовою судової системи цієї країни, а згодом еволюціонував і вдосконалювався разом з нею. В Україні функціонує судова система, що досі знаходиться на стадії реформування та не позбулася деяких ознак радянської, якій не був притаманний судовий контроль у таких межах.

У Грузії функції судового контролю на етапі досудового розслідування здійснює суддя-магістрат. У дисертаційному дослідженні С. Г. Коновалов обстоює позицію, згідно з якою грузинський інститут судді-магістрата було утворено не за зразком ФРН, а за англо-американським. Проте магістрат у США, стверджує автор, – це не лише суб'єкт попереднього розслідування, який контролює репресивну діяльність поліції, а особлива ланка судової системи. Сфера його діяльності виходить за межі попереднього слідства та кримінального процесу загалом. У Грузії цим терміном позначають суддю районного суду, сфера діяльності якого обмежена конкретною судовою дільницею (Konovalov, 2018, р. 131).

Ураховуючи позицію науковця та цілком поділяючи його скептицизм щодо окремих напрямів реформаторської діяльності в пострадянських країнах, зауважимо, що застосування аналогічної термінології в законодавстві не означає необхідність переймати всі функції означеного суб'єкта досудового розслідування, а може бути використана виключно для формування оновленої системи судоустрою.

Елементи судового контролю за негласними слідчими діями на етапі попереднього слідства наявні й у пострадянських державах, де не відбулося реформування кримінального процесуального законодавства стосовно включення до КПК окремих частин (глав, розділів тощо) про регулювання негласної слідчої діяльності на ста-

дії досудового розслідування. Зокрема, у КПК Російської Федерації до повноважень суду під час досудового провадження (ч. 2 ст. 29) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2001) віднесено також виключне право приймати рішення про накладання арешту на кореспонденцію, надання дозволу на її огляд та виїмку в установах зв'язку (п. 8); про контроль і запис телефонних та інших переговорів (Kaluznina, 2017). Крім Російської Федерації, судовий контроль за здійсненням негласних слідчих дій у зазначених вище пострадянських країнах передбачено також у процесуальному законодавстві Азербайджанської Республіки (ст. 445 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2000), Республіки Вірменії (гл. 33 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 1998) та Республіки Таджикистану (ст. 35 КПК) ("Ugolovno-processualnyi kodeks", 2009). У Республіці Білорусі (ст. 213, 214 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 1999) достатньо дозволу (санкції) прокурора, у Туркменістані накладання арешту на кореспонденцію здійснюють після отримання санкції прокурора або за ухвалою суду (ст. 281 КПК), а прослуховування телефонних переговорів – лише за санкцією прокурора (ст. 283 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2009).

Відповідно до КПК Республіки Узбекистан, клопотання про арешт поштово-телеграфних відправлень одноособово розглядає суддя районного (міського) суду з кримінальних справ, окружного, територіального військового суду за місцем провадження дізнання або попереднього слідства (ст. 166¹). Водночас прослуховування переговорів, які підозрюваний, обвинувачений та підсудний ведуть телефоном або іншими переговорними пристроями, передбачає, відповідно до ст. 170 КПК Республіки Узбекистан, альтернативне санкціонування прокурором або ухвалою суду ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 1994).

Ці країни об'єднує те, що судовий контроль у них не поширюється на всі таємні способи збирання інформації, зокрема ті, що врегульовані законом про оперативно-розшукову діяльність. Це, на думку деяких учених, призводить до порушення прав осіб і відсутності повноцінного суспільного контролю в цій сфері (Banchuk, 2014, p. 11).

З огляду на досвід країн романо-германської правової системи, зауважимо, що інститут слідчого судді (крім уже згаданої ФРН) активно застосовують такі країни, як Французька Республіка, Швейцарія, Італія, Королівство Бельгія, Королівство Нідерланди. У кримінальних процесуальних кодексах цих держав запроваджено процесуального суб'єкта – слідчого суддю, який, не приймаючи справу до свого провадження, вирішує деякі питання щодо попередніх розслідувань кримінальної справи, зокрема санкціонування проведення негласних слідчих дій (Bondiuk, 2017, p. 53).

В австрійському кримінально-процесуальному законодавстві також є інститут слідчого судді.

Відповідно до вимог КПК Австрії, рішення про контроль за передачею повідомлень за допомогою засобів зв'язку ухвалює суд першої інстанції, який здійснює нагляд за провадженням дізнання та слідства. Водночас у невідкладних випадках таке рішення може бути прийнято одноособово слідчим суддею з подальшим отриманням дозволу суду першої інстанції (Tahiiiev, 2015, p. 100). Однак необхідно зауважити, що внаслідок упровадження реформи 2008 року повноваження слідчого судді в цій країні значно звузилися й у практиці кримінального процесу переважає прокурорський нагляд, адже більшість його дій не потребують дозволу судді.

Широкими повноваженнями стосовно вчинення більшості процесуальних дій за власною ініціативою вирізняється слідчий суддя французької моделі кримінального судочинства. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством Французької Республіки, слідчий суддя шляхом обґрунтованого рішення, після ознайомлення з думкою прокурора, може вповноважити офіцерів судової поліції, що діють за судовим дорученням, установити будь-який технічний пристрій для виявлення, збереження, передачі або запису слів, сказаних будь-ким у приватному чи конфіденційному тексті, приватних чи громадських місцях, автомобілях, або зображення будь-кого в приватному місці без згоди осіб, про яких ідеться (Bahrii, & Lutsyk, 2017, p. 274).

У країнах англо-американської правової сім'ї, зокрема Великій Британії та США, судовий контроль є виявом конституціоналізму та складовою системи «стримувань і противаг» принципу поділу влади, проголошеного Основним Законом. У цих країнах судовий контроль у кримінальному процесі є елементом загальної системи судового нагляду.

У Великій Британії визначення судового контролю на стадії досудового розслідування вживають умовно, з огляду на те, що в англійській системі кримінального процесу немає такої самостійної стадії. Контроль за проведенням негласних слідчих дій у цій країні не обмежується одноособовим наданням відповідного дозволу та залежить від виду здійснюваного заходу. Постанову про виїмку кореспонденції надає міністр внутрішніх справ. Однак реалізація таких постанов відбувається за участю вищих посадових осіб державних органів влади, зокрема для здійснення контролю прем'єр-міністр Великої Британії призначає спеціально вповноваженого (комісара), діяльність якого забезпечує належний нагляд за здійсненням і виконанням повноважень та обов'язків правоохоронними органами. Водночас дозвіл на проведення моніторингу банківських операцій у цій країні надає Суд Корони або Верховний суд, з огляду на характер розслідування.

У США, крім судового контролю також передбачено процедуру отримання внутрішньовідомчих дозволів на проведення низки негласних слідчих дій. Прокурори та слідчі, які з дозволу суду здійснюють записи телефонних розмов і відеозаписи, повинні дотримуватися положень федерального закону про перехоплення інформації, що передають через дротові або електронні системи зв'язку (Ringler, 2000, р. 91).

Слід зазначити, що в деяких наукових джерелах особливості реалізації судового контролю на стадії попереднього дослідження в германській та американській моделях є одним з дискусійних критеріїв їхнього розмежування. Із цього приводу І. Л. Петрухін зауважує, що в англо-американській системі права поліція безпосередньо може звертатися до судді-магістрата за ордером на арешт, обшук, прослуховування телефону тощо. Водночас у континентальній системі права (Франція, ФРН) прокурор контролює звернення поліції до суду або особисто санкціонує слідчі дії, з огляду на подальший судовий контроль за законністю санкцій та вирішення питання про допустимість отриманих доказів.

Деякі вчені наявність елементів судового контролю на досудовій стадії розслідування, зокрема в країнах англо-американської системи, визначають як об'єднував та спільну рису двох світових моделей (Bahrii, & Lutsyk, 2017, р. 29, 30).

Інший критерій поділу визначає А. Б. Степанов. Якщо порівнювати судовий контроль в англо-американській та континентальній системах права, то слід констатувати, що в країнах англо-американської системи він зводиться до забезпечення законності під час проведення деяких поліцейських заходів, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав і свобод людини. На противагу цьому континентальна процесуальна модель тяжіє до надання ширших можливостей впливу судовим органам на стадії досудового провадження, що полягає в наявності певних повноважень щодо керівництва процесом розслідування та легалізації доказів (Stepanov, 2016, р. 104).

У більшості країн передбачено механізм невідкладного здійснення таємних дій без санкції суду – коли будь-яке зволікання з отриманням суддівського дозволу може призвести до втрати доказів учиненого злочину. У таких випадках окреслені дії проводять переважно з дозволу прокурора. Одночасно з проведенням таємних дій прокурор зобов'язаний звернутися з клопотанням про дозвіл на ці заходи. Відмова в його одержанні є підставою для припинення дії та знищення отриманої інформації.

Відповідно до КПК ФРН, постанова про виїмку поштово-телеграфних відправлень у невідкладних випадках може бути винесена прокурором. Однак такий документ втрачає законну силу, якщо протягом трьох робочих днів його не підтверджено судом (Bahrii, & Lutsyk, 2017, р. 263).

У законодавстві країн передбачено також інші суб'єкти санкціонування проведення негласних слідчих дій у невідкладних випадках. Згідно з § 137 КПК Австрії, у невідкладних випадках, пов'язаних із захопленням заручника, загрозою його життю, зазначені дії можуть проводити за рішенням співробітників кримінальної поліції (ZNaldak, 2014, р. 109).

Ще одним дискусійним питанням у контексті нашого дослідження є можливість винесення вироку суддею, який брав участь у тому самому провадженні на етапі досудового слідства. Довідкова настанова ОБСЄ з кримінального судочинства (п. 2.3.2) закликає законодавців уникати такої практики. Цю пропозицію озвучили фахівці IV Експертного форуму з кримінального правосуддя для Центральної Азії, який також проходив під егідою ОБСЄ 500. Підставою для таких рекомендацій є сумніви деяких експертів стосовно здатності особи, що ухвалювала застосування покарання до обвинуваченого, надалі залишатися неупередженою (Kopovalov, 2018, р. 138).

У КПК окреслених пострадянських країн досліджуване питання вирішують у різний спосіб, проте загалом усі вони містять приписи, що обмежують розгляд кримінального провадження суддею, який брав участь у його досудовому етапі. Законодавці Латвійської Республіки (п. 1 ч. 4 ст. 52 КПК), Республіки Молдови (п. 3 ч. 2 ст. 33 КПК), Республіки Казахстану (п. 2 ч. 1 ст. 87 КПК) і Киргизької Республіки (ч. 1 ст. 67 КПК), як і вітчизняні (ч. 1 ст. 76 КПК України), таку можливість виключають. Водночас у Литовській (п. 2 ч. 2 ст. 58 КПК) й Естонській республіках (п. 2 ч. 1 ст. 49 КПК) допустимість участі колишнього слідчого судді в судовому розгляді того самого кримінального провадження залежить від сутності питання, що він розглядає на етапі попереднього розслідування.

Контроль з боку суддів важливий також з метою обмеження часу застосування негласних заходів. Термін одноразового дозволу судді на проведення негласної слідчої дії варіюється та залежить від виду заходу, який проводять. Крім того, на можливість подовження строків проведення таємних заходів впливає ступінь тяжкості злочину (таке положення, зокрема, закріплено в англійському законодавстві).

Максимальні строки також різняться: чотири місяці – у Франції, три місяці – у Литовській Республіці, два місяці – в Естонській Республіці, а також 30 днів у Латвійській Республіці та Республіці Молдові. Після завершення цих аспектів прокурор зобов'язаний знову звертатися до суду й обґрунтовувати необхідність продовження зазначених дій. Цікавим є досвід Австрії, де виїмку кореспонденції може бути призначено на такий проміжок часу, який необхідний для досягнення її мети. Водночас строки проведення інших слідчих дій варіюються (Bahrii, & Lutsyk, 2017, р. 284).

Проте загальна тривалість здійснення таємних заходів зазвичай обмежується строками досудового розслідування.

Попри ускладнення, що виникають під час реалізації функції судового контролю за проведенням негласних слідчих дій, значення такого інституту надзвичайно важливе. Судді досудового слідства працюють за єдиними правилами й стандартами кримінального процесу, зокрема враховуючи пріоритет захисту прав людини під час санкціонування негласної діяльності правоохоронних органів, що пов'язана з обмеженням приватних прав людини під час кримінального переслідування. Крім того, провідною ідеєю функціонування інституту слідчого судді є його незалежність, адже, на противагу прокуророві, який представляє інтереси суспільства, слідчий суддя під час розслідування є нейтральним суб'єктом, головна мета якого – встановити істину та неупереджено дослідити докази.

Аналіз іноземного досвіду реалізації судового контролю за здійсненням негласних слідчих дій засвідчує, що загалом його стандарти в Україні максимально наближаються до рівня міжнародних. Однак поряд із безумовними досягненнями в цьому напрямі можна констатувати низку недоліків і проблем, що супроводжують імплементацію цього інституту в нашої країні, які вже розв'язано в кримінально-процесуальній практиці інших держав (Tolpuho, 2019). На нашу думку, більшість ускладнень пов'язана, насамперед, з тим, що у вітчизняній правосвідомості слідчого суддю досі не сприймають як окремого суб'єкта судової ланки, діяльність якого спрямована на реалізацію одного з найважливіших завдань кримінального судочинства – дотримання прав людини під час розслідування.

Вивчення практики здійснення судового контролю за проведенням негласних слідчих дій, а також наукових джерел з окресленої проблематики дало змогу визначити деякі з таких проблем:

- невиокремлення слідчого судді як автономного елементу судової ланки та поєднання контрольних функцій з іншими напрямками судової діяльності, а отже – надмірне навантаження на суддів, недотримання строків розгляду клопотань тощо (позитивним є досвід Республіки Молдови, судову систему якої було доповнено суддею з кримінального переслідування, що є автономним елементом, не залежним від інших правоохоронних органів і судових інстанцій);

- відсутність відповідної підготовки слідчих суддів, а також чітко установлених вимог для призначення на виконання таких функцій, які є вкрай необхідними, з огляду на високий ступінь відповідальності слідчого судді як гаранта дотримання прав і свобод людини (у низці країн вимоги до кандидатів на посаду слідчого судді та

їх попередня підготовка передбачені спеціальними нормативно-правовими актами);

- недостатня обізнаність слідчих і прокурорів із положеннями КПК України щодо суті й мети негласних слідчих дій, необхідності обґрунтування в клопотаннях про проведення таких дій неможливості отримання відомостей в інший спосіб, а також про неналежне усвідомлення винятковості застосування зазначених дій відповідно до вимог Конституції.

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичного розуміння змісту реалізації судового контролю за проведенням негласної діяльності на стадії досудового розслідування, а також у здійсненні системного аналізу сучасних світових моделей такого контролю з метою врахування позитивного міжнародного досвіду в контексті вдосконалення організації цього напрямку судової діяльності у вітчизняній кримінальній юстиції.

Висновки

Необхідність дотримання пропорційності між забезпеченням конституційних прав особи та проведенням негласної слідчої діяльності під час досудового розслідування є проблемою інтернаціонального рівня. У більшості країн світу одним з ефективних засобів розв'язання цієї проблеми є функціонування дієвого судового контролю, основне завдання якого – виявити й попередити незаконні рішення чи реалізацію незаконно вмотивованих заходів процесуального примусу, що призводять до порушення основних гарантованих Конституцією прав і свобод людини.

Суб'єктом реалізації функції судового контролю за здійсненням негласної діяльності, відповідно до законодавства більшості країн, є слідчий суддя. Завдяки впровадженню в кримінальний процес України інституту слідчого судді рівень захисту основних прав і свобод людини та громадянина під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування в нашої державі загалом наближається до міжнародних стандартів. Водночас імплементація зазначених положень супроводжується виникненням низки проблем, більшість яких пов'язана з невідокремленням у вітчизняній правосвідомості слідчого судді від судді в широкому значенні, а також недосконалістю нормативно-правового регулювання правового статусу слідчих суддів. Отже, засади функціонування інституту слідчого судді в Україні потребують подальшого реформування шляхом оптимізації та підвищення його дієздатності, з огляду на позитивний досвід іноземних країн.

REFERENCES

- Bahrii, M.V., & Lutsyk, V.V. (2017). *Protsesualni aspekty nehlasnoho otrymannia informatsii: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid* [Procedural aspects of the tacit reception of information: domestic and foreign experience]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Banchuk, A. (2014). *Pravovoe regulirovanie spetsialnykh (tainykh) sledstvennykh deistvii v postsovetsskikh stranakh: analiticheskii obzor* [Legal regulation of special (secret) investigative actions in post-Soviet countries: an analytical review]. Bishkek. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/.../Pravovoe_regulirovanie_ORD_v_KR.pdf [in Russian].
- Bondiuk, A.F. (2017). Protsesualni osnovy statusu slidchoho suddi u kryminalnomu provadzhenni [The procedural basis for the status of investigating judge in a criminal proceeding]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from https://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/.../1760/.../aref_Bonduk.pdf [in Ukrainian].
- Kaluznina, M.A. (2017). Normativno-pravovoe razreshenie kontrolya i proslushivaniia telefonnykh peregovorov v ugovovno-ispolnitelnoi sisteme [Statutory Permission of Control and Monitoring of Telephone Conversations in the Penal System]. *Ugovovno-ispolnitelnaia sistema: pravo, ekonomika, upravlenie, Criminal-Executory System: Law, Economics, Management*, 3, 14-18. doi: 10.18572/2072-4438-2018-3-14-18 [in Russian].
- Konovalov, S.G. (2018). Elementy germanskoi modeli dosudebnogo proizvodstva v ugovovnom protsesse postsovetsskikh gosudarstv [Elements of the German model of pre-trial proceedings in the criminal process of post-Soviet states]. *Candidate's thesis*. Moscow. Retrieved from <https://msal.ru/upload/main/00disser/2016/Konovalov/pdf> [in Russian].
- Kozachenko, O. (2018). Zakordonnyi dosvid ta natsionalne pravove rehuliuвання zabezpechennia bezpeky subiektiv systemy nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Foreign experience and national legal regulation are ensured by the security of the subjects of the system of secret investigative (search) actions]. *Expert: Paradigm of Law and Public Administration*, 1(1), 43-62. doi: 10.32689/2617-9660-2018-1-1-43-62 [in Ukrainian].
- Kryminalno-protsesualnyi kodeks Lytovskoi respubliky vid 14 berez. 2002 r. № IX-785 [Criminal Procedural Code of the Republic of Lithuania from March 14, 2002, No. IX-785]. (n.d.). [pravo.org.ua](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf). Retrieved from [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf) [in Ukrainian].
- Murdoch, J. (2018). Police Powers and Criminal Investigations. *The Police and International Human Rights Law*, 125-153. doi:10.1007/978-3-319-71339-7_8.
- Ringler, S.M. (2000). Kak prediavit obvineniia vysokopostavlennym chinovnikam: prakticheskie soobrazneniia amerikanskogo prokurora [How to charge high-ranking officials: Practical considerations of the US Attorney]. *Chistye ruki, Clean hands*, 4, 89-93. Retrieved from <https://ordrf.ru/wp-content/uploads/2017/11/pdf> [in Russian].
- Sakovskiy, A.A. (2018). Suchasni modeli orhanizatsii operativno-rozshukovoho dokumentuvannya v diialnosti orhaniv politsii Respubliki Kazakhstan ta Respubliki Bilorus [Modern Models of Organization of Operational and Direct Documentation in Activities of Political Organizations the Republics of Kazakhstan and the Republic of Belarus]. *Naukovii visnik Natsionalnoi akademii vnutrisnikh sprav, Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs*, 1(106), 337-349 [in Ukrainian].
- Stepanov, A.B. (2016). Nahliadovo-kontrolna diialnist u sferi kryminalnoho sudochynstva: istorychnyi ta porivnialno-pravovyi aspekty [Supervisory and control activities in the field of criminal justice: historical and comparative legal aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho natsionalnoho universytetu, Scientific herald of Uzhgorod National University*, 39(2), 100-104. Retrieved from https://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/24.pdf [in Ukrainian].
- Tahiev, R.S. (2015). Zarubizhnyi dosvid provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Foreign experience in conducting secret investigative (search) actions]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Scientific Herald of the International Humanitarian University*, 13(2), 98-101 [in Ukrainian].
- Tolpyho, D. (2019). Instytut nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u kryminalnomu provadzhenni: kontseptualni zasady [Institute of hidden investigative (search) actions in criminal basis]. *Internauka, Internauka*, 2(16). doi: 10.25313/2520-2308-2019-2-4849 [in Ukrainian].
- Ugovovno-processualnyi kodeks Respubliki Moldova ot 14 marta 2003 g. No. 122-XV (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoiianiiu na 29.11.2018) [Criminal Procedural Code of the Republic of Moldova from March 14, 2003, No. 122-XV (with amendments and additions as of November 29, 2018)]. (n.d.). online.zakon.kz. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729 [in Russian].
- Ugovovno-protsesualnyi kodeks Azerbaidzhanskoi Respubliki (Utverzden Zakonom Azerbaidzhanskoi Respubliki ot 14 iulia 2000 g. No. 907-IQ [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan (Approved by the Law of the Republic of Azerbaijan from July 14, 2000, No. 907-IQ)]. (n.d.). scfwca.gov.az. Retrieved from <http://scfwca.gov.az/.../Уголовно-процессуальный%20кодекс%20Азербайджанской%20Рес...> [in Russian].
- Ugovovno-protsesualnyi kodeks Estonii ot 12 fevr. 2003 g. (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoiianiiu na 15.03.2019) [Criminal Procedural Code of Estonia from February 12, 2003 (with amendments and additions as of March 15, 2019)]. (n.d.). v1.juristaitab.ee. Retrieved from <https://v1.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks> [in Russian].
- Ugovovno-protsesualnyi kodeks Latvii ot 21 apr. 2005 g. [Criminal Procedural Code of Latvia from April 21, 2005]. (n.d.). www.pravo.lv. Retrieved from http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html [in Russian].
- Ugovovno-protsesualnyi kodeks Respubliki Armenii ot 1 sent. 1998 g. No. ZR-248 (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoiianiiu na 16.12.2006) [Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia from September 1, 1998, No. ZR-248 (with amendments and additions as of December 16, 2006)]. (n.d.). www.legislationline.org. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/action/.../id/.../Armenia_CPC_am2006_ru.pdf [in Russian].

- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Belarus ot 16 iuliia 1999 g. No. 295-Z (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 05.05.2010) [Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus from July 16, 1999, No. 295-Z (as amended and as amended on 05.05.2010)]. (n.d.). *track.unodc.org*. Retrieved from <https://track.unodc.org/.../Laws/Уголовно-процессуальный%20кодекс%202010.pdf> [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Tadzhikistan ot 3 dek. 2009 g. (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 02.01.2019) [Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan from December 3, 2009 (as amended as of 02/01/2019 was)]. (n.d.). *continent-online.com*. Retrieved from http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304 [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Uzbekistan ot 22 sent. 1994 g. No. 2013-XII (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 29.01.2018) [Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan from September 22, 1994, No. 2013-XII (as amended as of 29/01/2018 was)]. (n.d.). *lex.uz*. Retrieved from <http://lex.uz/docs/111463> [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Rossiiskoi Federatsii ot 18 dek. 2001 g. No. 174-FZ [Criminal Procedural Code of the Russian Federation from December 18, 2001, No. 174-FZ (as amended up to 12.04.2019)]. (n.d.). *www.consultant.ru*. Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481 [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Turkmenistana ot 18 apr. 2009 g. [Criminal Procedure Code of Turkmenistan of April 18, 2009]. (n.d.). *www.unodc.org*. Retrieved from https://www.unodc.org/res/cld/.../Turkmenistan_Code_of_Criminal_Procedure.pdf [in Russian].
- Uvarov, V.H. (2018). Do problemy instytutu neklasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u dokazovomu pravi Ukrainy [To the problem of the institute of secret investigative (search) actions in the evidence right of Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho Derzhavnoho Universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific herald of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 229-233. doi: 10.31733/2078-3566-2018-5-229-233 [in Ukrainian].
- ZNaldak, S.I. (2014). Standarty normativno-pravovoi reglamentatsii neglasnykh aktov rassledovaniia v evropeiskom ugovnom protsessualnom zakonodatelstve [Standards of legal regulation of secret acts of investigation in the European criminal procedural law]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 3(31), vols. 11, 107-115 [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

- Багрий М. В., Луцк В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Харків : Право, 2017. 376 с.
- Банчук А. Правовое регулирование специальных (тайных) следственных действий в постсоветских странах : аналит. обзор. Бишкек, 2014. 84 с. URL: https://www.unodc.org/documents/.../Pravovoe_regulirovanie_ORD_v_KR.pdf.
- Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 241 с. URL: https://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/.../1760/.../aref_Bonduk.pdf.
- Калужина М. А. Нормативно-правовое разрешение контроля и прослушивания телефонных переговоров в уголовно-исполнительной системе. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2017. № 3. С. 14–18. doi: 10.18572/2072-4438-2018-3-14-18.
- Коновалов С. Г. Элементы германской модели досудебного производства в уголовном процессе постсоветских государств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2018. 220 с. URL: <https://msal.ru/upload/main/00dissert/2016/Kononovlov/pdf>.
- Козаченко О. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Expert: Paradigm of Law and Public Administration*. 2018. № 1 (1). С. 43–62. doi: 10.32689/2617-9660-2018-1-1-43-62.
- Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14 берез. 2002 р. № IX-785. URL: [https://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](https://pravo.org.ua/files/_(2).pdf).
- Murdoch J. Police Powers and Criminal Investigations. *The Police and International Human Rights Law*. 2018. P. 125–153. doi: 10.1007/978-3-319-71339-7_8.
- Ринглер С. М. Как предъявить обвинения высокопоставленным чиновникам: практические соображения американского прокурора. *Чистые руки*. 2000. № 4. С. 89–93. URL: <https://ordrf.ru/wp-content/uploads/2017/11/pdf>.
- Саковський А. А. Сучасні моделі організації оперативного-розшукового документування в діяльності органів поліції Республіки Казахстан та Республіки Білорусь. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 337–349.
- Степанов А. Б. Наглядно-контрольна діяльність у сфері кримінального судочинства: історичний та порівняльно-правовий аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 100–104. (Серія «Право»). URL: https://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/24.pdf.
- Тагієв Р. С. Зарубіжний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 13 (2). С. 98–101. (Серія «Юриспруденція»).
- Толпиг Д. М. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: концептуальні засади. *Інтернаука*. 2019. № 2 (16). (Серія «Юридичні науки»). doi: 10.25313/2520-2308-2019-2-4849.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729.
- Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. URL: <http://scfwca.gov.az/.../Уголовно-процессуальный%20кодекс%20Азербайджанской%20Рес...>

- Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии от 12 февр. 2003 г. URL: <https://v1.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks>.
- Уголовно-процессуальный кодекс Латвии от 21 апр. 2005 г. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 сент. 1998 г. № 3P-248. URL: https://www.legislationline.org/download/action/.../id/.../Armenia_CPC_am2006_ru.pdf.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. URL: <https://track.unodc.org/.../Laws/Уголовно-процессуальный%20кодекс%202010.pdf>.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 дек. 2009 г. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан от 22 сент. 1994 г. № 2013-XII. URL: <http://lex.uz/docs/111463>.
- Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 дек. 2001 г. № 174-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.
- Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана от 18 апр. 2009 г. URL: https://www.unodc.org/res/cid/.../Turkmenistan_Code_of_Criminal_Procedure.pdf.
- Уваров В. Г. До проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій у доказовому праві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спецвип. № 3. С. 229–233. doi: 10.31733/2078-3566-2018-5-229-233.
- Жалдак С. И. Стандарты нормативно-правовой регламентации негласных актов расследования в европейском уголовном процессуальном законодательстве. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (31). Т. 11. С. 107–115.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2019

Kniaziev S. – Ph.D in Law, Researcher of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>

Judicial Controlling for Non-Casual Activity: International Experience

The **purpose** of the article is to analyze foreign experience in the implementation of judicial control over the implementation of the law-enforcement bodies' secret activities. The main goals and the subjects of judicial control during the organization of the secret activity of foreign law enforcement bodies were determined. The directions and peculiarities of judicial control over conducting of secret investigative actions in foreign countries were determined; the correlation between judicial and other types of sanctioning of unauthorized activity in different countries is established; taking into account international experience, revealed problems that arose during the introduction of the judicial control function at the pre-trial investigation stage in Ukraine. **Methodology.** General scientific and special methods were used as scientific research tools to achieve a certain goal. The methodological basis of the study was the general dialectical method of scientific knowledge, which provided an opportunity to study the legal, functional, organizational and procedural aspects of the implementation of judicial control over the implementation of the unconscionable activities of law enforcement agencies from different countries. Among the special methods of research used the following: historical and legal (to clarify certain aspects of the formation and development of the institute of judicial control in the criminal process); method of system analysis (for the study of legal norms regulating the procedure for judicial control over unclassified activities in criminal proceedings); system-structural (to establish the content of the studied categories and legal phenomena, the formation of a conceptual-categorical apparatus); comparative legal (for a comparative analysis of the regulation of judicial control over the unpopular activities of law enforcement agencies in the legislation of different countries). The **scientific novelty** of the results obtained is to improve the theoretical understanding of the implementation of judicial control over the unwilling activity at the stage of pre-trial investigation and to carry out a systematic analysis of contemporary world models of such control in order to take into account positive international experience for improving the organization of this area of judicial activity in the domestic criminal justice system. **Conclusions.** In the overwhelming majority of countries of the world, effective means of overcoming the problem of compliance with the constitutional rights of a person and conducting an informal investigative activity during a pre-trial investigation is the functioning of effective and effective judicial control whose main task is to detect and prevent illegal decisions or to implement unlawfully motivated measures of procedural coercion, which leads to a violation of the basic human rights and freedoms guaranteed by the Constitution. The subject of the implementation of judicial control over the implementation of unconscionable activities in accordance with the legislation of most countries is an investigating judge. Due to the introduction of this institute in the criminal process in Ukraine, the level of protection of fundamental human and civil rights and freedoms during the unlawful activity at the stage of pre-trial investigation in our country as a whole approaches the international standards. At the same time, the implementation of these provisions is characterized by the emergence of a number of problematic aspects. Therefore, the foundations for the functioning of the Institute of Investigative Judges in Ukraine need further reformation and improvement by optimizing and strengthening its capacity, taking into account the positive experience of foreign countries.

Keywords: judicial control; international experience; the investigating judge; secret actions; prosecutor; permission.